

Ústavní soud Ukrajiny

ZDENĚK KOUDELKA*

Abstract: The Ukrainian Constitutional Court

The text „The Constitutional Court of the Ukraine“ informs us about the Ukraine Constitutional Court, the seat of which is Kyjev. It is the only authority that protects constitutionality, it examines not only the constitutionality of the acts of Parliament, president, government and other administrative bodies but also the constitutionality of the acts of the autonomous Republic of Krym. The Constitutional Court on the basis of the proposal of Parliament expresses its opinion on the accusation of president of treason, but it is the Supreme Court which decides the issue of guilt or innocence. The Constitutional Court has 18 members, one third of whom is appointed by the president, one third is elected by Parliament and one third is elected on the Ukraine congress of judges. Legal experts who are active at universities – professors and senior lecturers form the majority in the actual structure of the court. Judges cannot be appointed to the office repeatedly and their duties expire at the age of 65.

Keywords: The Ukraine, The Constitutional Court

V oblasti zkoumání ústavního soudnictví se prolínají vědecké zájmy konstitucionalistů i politologů. Ústavní soudy z povahy své působnosti nejvíce svými rozhodnutími vstupují do politiky. Na míře aktivity jednotlivých ústavních soudů i respektovanosti jejich rozhodnutí ostatními mocenskými subjekty můžeme sledovat a hodnotit jak právní, tak i politický systém země. Zvláště to platí o státech, v nichž vzniklo ústavní soudnictví nedávno a teprve si svou pozici mezi ostatními ústavními orgány v praktickém životě vymezuje. To plně platí o postsovětských státech obecně i Ukrajině konkrétně (O. Kubová 2002).

Ústavní soud je zakotven v ukrajinské ústavě, která je provedena zákonem o Ústavním soudu. V jejich rámci může své vnitřní poměry Ústavní soud upravit svými akty. Současný zákon o Ústavním soudu je z 16. 10. 1996, byl vydán na podkladě Ústavy Ukrajiny z 28. 7. 1996¹ a zrušil zákon o Ústavním soudu z r. 1992. Fakticky zahájil nově ustavený Ústavní soud činnost 1. 1. 1997. Ústavní soud je právnickou osobou s právem používat vlastní razítko (pečeť) se státním znakem a svým názvem (R. Suchánek 1999).

Na základě ústavních a zákonných ustanovení přijal Ústavní soud 5. 3. 1997 svůj jednací řád, který upravuje vnitřní organizační pravidla i pravidla jednání Ústavního soudu. Ústavní soud Ukrajiny se sídlem v Kyjevě je jediným orgánem ústavního soudnictví na Ukrajině, které vychází ze zásady koncentrovaného ústavního soudnictví v jednom orgánu. Jeho rozhodnutí jsou závazná na celém území Ukrajiny a není proti nim možno podat odvolání. To je typické pro unitární státy, byť v rámci Ukrajiny má autonomii ruský Krym. Ústavní soud garantuje závaznost Ústavy jako základního zákona na celém území Ukrajiny. Činnost Ústavního soudu je

* Veškerou korespondenci zasílejte na adresu: koudelka@law.muni.cz

založena na zásadách panství práva, nezávislosti, kolektivnosti, rovnoprávnosti soudců a veřejnosti jednání soudu.

1. Složení

Soudci Ústavního soudu jsou si při svém rozhodování rovni, řídí se při své činnosti ústavou a jinými zákony s výjimkou těch, které jsou předmětem posuzování z hlediska jejich tvrzené neústavnosti. Soudci nemohou být zadrženi a zatčeni bez souhlasu Nejvyšší rady a neodpovídají za hlasování a vyjadřování při rozhodování Ústavního soudu. Materiální zabezpečení soudců stanoví zákon. Činnost soudu je financována ze zvláštní kapitoly státního rozpočtu.

Soudcem Ústavního soudu může být ukrajinský občan žijící na Ukrajině posledních 20 let, ovládající státní jazyk ukrajinský, má věk alespoň 40 let, vysokoškolské právnické vzdělání, nejméně 10letou praktickou, vědeckou nebo pedagogickou právní praxi. Soudce nesmí být členem politické strany a odborů, nesmí mít zastupitelský mandát a nesmí být politicky činný. Nesmí vykonávat jinou placenou funkci a činnost s výjimkou činnosti vědecké, přednáškové a tvůrčí. Soudce má právo účasti na konferencích, sympoziích a v delegacích Ústavního soudu. Ústavní práva a svobody soudce Ústavního soudu nesmějí být omezeny ani v době válečného či výjimečného stavu. Soudce má právo svobodně se vyjadřovat o věcech řešených Ústavním soudem s výjimkou těch, které již byly rozhodnuty.

Ústavní soud se skládá z 18 soudců ustavených na devět let bez možnosti opakovaného ustavení do funkce. Ze soudců po šesti:

- jmenuje prezident. Prezident jmenuje ústavní soudce po konzultacích s premiérem a ministrem spravedlnosti, kteří spolupodpisují výnos prezidenta o jmenování soudce,
- volí Nejvyšší rada tajnou volbou. Navrhovat kandidáty může předseda Nejvyšší rady a nejméně jedna čtvrtina všech poslanců. Zvolení jsou kandidáti, kteří získali nejvíce hlasů, ale vždy více než polovinu hlasů ústavou daného počtu poslanců,
- volí Sjezd soudců Ukrajiny. Delegáti sjezdu volí většinou přítomných nejprve veřejnou volbou kandidáty na soudce Ústavního soudu. Z nich volí tajnou volbou soudce Ústavního soudu většinou všech zvolených delegátů sjezdu. Výsledky hlasování stvrzují svými podpisy předsedající a sekretář sjezdu.

Soudce Ústavního soudu se ujímá funkce dnem složení slibu: „Slavnostně slibuji čestně a svědomitě vykonávat význačné povinnosti soudce Ústavního soudu Ukrajiny, zabezpečovat svrchovanost Ústavy Ukrajiny, chránit ústavní řád moci, ústavní práva a svobody člověka a občana.“ Slib se skládá na zasedání Nejvyšší rady za přítomnosti prezidenta, premiéra a předsedy Nejvyššího soudu do měsíce po ustavení příslušného soudce do funkce. Právní i faktický způsob ustavení soudců Ústavního soudu zajišťuje účast soudců obecných soudů a významných představitelů právní vědy z teorie i praxe. V roce 1996 bylo z 18 soudců Ústavního soudu ustaveno 6 soudců obecných soudů (všichni zvoleni Sjezdem soudců, z toho 5 působilo u Nejvyššího soudu), 8 profesorů (4 jmenování prezidentem a 4 zvoleni Nejvyšší radou), 2 docenti (zvoleni Nejvyšší radou) a 3 kandidáti právních věd (2 jmenoval prezident, 1 zvolil Sjezd soudců. Kandidát věd je obdobou Ph.D., tuto hodnost mají nad uvedený počet obvykle i profesori a docenti.). V dřívější praxi však ústavní soudci včetně profesorů a docentů působili i v prokuratuře, policii a jako státní zaměstnanci u vyšších státních orgánů a v diplomatické službě.²

Funkce soudce zaniká:

1. skončením funkčního období,
2. dosažením věku 65 let,
3. nemožností výkonu funkce ze zdravotních důvodů,
4. porušením neslučitelnosti funkcí a činností,
5. porušením soudní přísahy,
6. právní mocí odsuzujícího rozsudku,
7. přijetím jiného občanství,
8. prohlášením za nezvěstného nebo mrtvého,
9. vzdáním se funkce z důvodu odchodu do důchodu nebo z vlastního přání.

Rozhodnutí o zániku funkce se přijímá na zasedání Ústavního soudu s výjimkou z důvodu neslučitelnosti funkcí a porušení služební přísahy, které přijímá Nejvyšší rada. Funkce zaniká též smrtí.

Soudce Ústavního soudu má právo vyžadovat pro své rozhodnutí potřebné dokumenty a jiné informace od Nejvyšší rady, prezidenta, premiéra, generálního prokurátora, soudů, orgánů státní moci, orgánů Autonomní republiky Krym, orgánů místní samosprávy, služebních osob, politických stran a jiných osob. Soudce má k dispozici **vědeckého konzultanta a pomocníka**, který je státním zaměstnancem vykonávajícím úkoly stanovené soudcem. Tyto osoby jmenuje předseda Ústavního soudu na návrh soudce, o jehož konzultanta a pomocníka se jedná. V rámci řízení má konkrétní věc na starosti **soudce-zpravodaj**, který připravuje materiály pro jednání příslušných orgánů Ústavního soudu ve věci samé.

V čele soudu je **předseda**, který je volen na jedno tříleté období na zvláštním plenárním zasedání Ústavního soudu tajnou volbou. Zvolen je ten, který získá nadpoloviční většinu z ústavou daného počtu soudců. Volby řídí zvláštní komise zvolená ze soudců Ústavního soudu. Předseda organizuje činnost Ústavního soudu, jeho kolegií, komisí a sekretariátu, svolává a řídí plenární zasedání, nakládá s rozpočtovými prostředky určenými na činnost soudu, plní další funkce dané zákonem a akty Ústavního soudu upravujícími jeho činnost. Předseda je povinen přijmout na jeho žádost zmocněnce Nejvyšší rady pro lidská práva (ombudsmana). Předseda má **dva místopředsedy**, kteří jsou voleni na období tří let na návrh předsedy plénem Ústavního soudu tajnou volbou stejně jako předseda. Místopředsedové vykonávají činnost stanovenou předsedou. Pokud není určeno jinak, zastupuje předsedu v době nemožnosti výkonu jeho funkce starší místopředseda a pokud není žádný místopředseda, tak nejstarší soudce Ústavního soudu. Předseda a místopředseda Ústavního soudu mohou být odvoláni nadpoloviční většinou ústavně daného počtu soudců. Po svém odvolání nadále zůstávají soudci Ústavního soudu.

Ústavní soud jedná v zasedáních a třech **kolegiích**. Jedno je pro ústavní návrhy, další pro ústavní stížnosti a jedno společné pro ústavní návrhy i stížnosti. Rozdělení soudců do kolegií a ustavení sekretáře kolegia provádí plénem a to na každý kalendářní rok v lednu. Soudce má být členem jen jednoho kolegia, výjimečně může být zapojen do jiného kolegia z důvodu jeho usnášénischnosti. Sekretář kolegia je soudcem Ústavního soudu a řídí činnost kolegia. Pokud není sekretář kolegia přítomen, zastupuje jej nejstarší soudce kolegia. Kolegia za přítomnosti nejméně čtyř soudců většinou hlasů přítomných rozhodují o procesních otázkách a připravě zprávy pro plénem při řešení ústavních návrhů a stížností. **Zasedání** Ústavního soudu svolává předseda ze své iniciativy nebo na návrh nejméně tří soudců. Na zasedání má

právo účasti zmocněnec Nejvyšší rady pro lidská práva.³ Zasedání je usnášení schopné za přítomnosti alespoň 11 soudců, rozhodnutí je přijímáno nadpoloviční většinou přítomných soudců. Pokud se rozhoduje ve věci samé nebo v jiných případech stanovených zákonem a jednací řádem na tzv. **plenárním zasedání**, musí být přítomno alespoň 12 soudců a pro rozhodnutí musí hlasovat nejméně 10 soudců. Při rozhodování ve věci soudci hlasují po jménech. Nemožnou se zdržet hlasování, přičemž mají možnost zveřejnit své odlišné stanovisko v případě přijetí jiného návrhu.

Jako své pomocné orgány zřizuje Ústavní soud stálé a dočasné **komise**. Stálé komise ustanovuje ze svých členů plénum Ústavního soudu. Jednací řád přímo zřizuje Komisi pro jednací řád a etiku, Komisi pro rozpočet a kádry, Komisi pro vědecké a informační zabezpečení, Komisi pro mezinárodní vztahy. Mimo tyto stálé komise mohou být zřízeny i jiné. Předsedy komisí jmenuje předseda Ústavního soudu. Ústavní soud může zřídit též dočasné komise za účasti právních odborníků. Činnost soudu technicky zabezpečuje **Sekretariát** v čele se svým vedoucím. Vedoucí sekretariátu je jmenován Ústavním soudem na návrh předsedy. Předseda Ústavního soudu dále jmenuje zástupce vedoucího a vedoucí oddělení sekretariátu. Vedoucí Sekretariátu musí splňovat zákonné podmínky pro výkon funkce soudce z povolání a má stejnou neslučitelnost funkcí a činností jako soudce Ústavního soudu. Vedoucí i další zaměstnanci jsou státními zaměstnanci. Materiály z činnosti Ústavního soudu uchovává zvláštní **Archiv** Ústavního soudu. Další pomocným účelovým zařízením sloužícím činnosti Ústavního soudu je jeho **Knihovna**. Úřední tiskovinou, kterou Ústavní soud vydává, je **Věstník Ústavního soudu**, v němž se publikují jeho rozhodnutí. Dalším pomocným orgánem Ústavního soudu zřízeným na základě jednacího řádu je **Vědecká konzultační rada**.

2. Působnost

Ústavní soud rozhoduje jménem Ukrajiny ve věcech:

1. ústavnosti zákonů a jiných právních aktů nebo jejich částí Nejvyšší rady (čl. 150 ods. 1 Ústavy), prezidenta, vlády a Nejvyšší rady Autonomní republiky Krym. Důvodem neústavnosti může být jejich rozpor s ústavou, porušení ústavou stanoveného procesu jejich přijetí a vyhlášení nebo překročení ústavních pravomocí při jejich vydání. Návrh může podat prezident, skupina nejméně 45 poslanců, Nejvyšší soud, zmocněnec Nejvyšší rady pro lidská práva (ombudsman), Nejvyšší rada Autonomní republiky Krym. Pokud je shledána neústavnost právních předpisů, tak ztrácejí účinnost dnem vyhlášení rozhodnutí Ústavního soudu o jejich neústavnosti. Na základě zákona pak mají osoby právo na náhradu případně vzniklé škody. V rámci této působnosti realizuje i zvláštní ústavní kontrolu právních aktů Nejvyšší rady a Nejvyšší rady Autonomní republiky Krym a aktů prezidenta, které ovlivňují konání voleb, celostátního referenda a místního referenda na Krymu. **V případě právních aktů Nejvyšší rady Autonomní republiky Krym** může Ústavní soud posuzovat nejen **ústavnost**, ale i **zákonnost** takového aktu na návrh prezidenta (čl. 137 Ústavy). Pokud je podán návrh na přezkoumání ústavnosti a zákonosti právních předpisů Autonomní republiky Krym prezidentem, tak ten současně pozastaví jejich výkon. Jestliže dojde Ústavní soud k závěru, že Nejvyšší rada Autonomní republiky Krym porušila ústavu nebo zákony Ukrajiny, tak ji Nejvyšší rada Ukrajiny může rozpustit a vyhlásit její předčasné volby,

2. ústavnosti platných mezinárodních smluv nebo těch mezinárodních smluv, které jsou předloženy Nejvyšší radě k udělení souhlasu, aby se staly závaznými (čl. 151 Ústavy). Návrh může podat prezident nebo vláda,

3. dodržení ústavní procedury ve věci impeachmentu proti prezidentu Ukrajiny vedoucí k sesazení z funkce (čl. 151 Ústavy). Z iniciativy poslanců může Nejvyšší rada ustanovit zvláštní dočasnou vyšetřovací komisi pro prozkoumání obvinění proti prezidentovi. Výsledky komise projedná Nejvyšší rada, která může za souhlasu dvou třetin ústavně daného počtu poslanců podat žalobu proti prezidentovi. Ústavní soud se zde vyjadřuje jen ke správnosti ústavní procedury. Rozhodnutí o obvinění, zda se prezident dopustil vlastizrady nebo jiného zločinu, přísluší Nejvyššímu soudu. Rozhodnutí o sesazení z funkce přijímá po souhlasných rozhodnutích obou soudů Nejvyšší rada nejméně třemi čtvrtinami ústavně daného počtu poslanců,

4. oficiálního výkladu ústavy a zákonů Ukrajiny (čl. 150 ods. 2 Ústavy). Návrh může podat prezident, skupina nejméně 45 poslanců, zmocněnec Nejvyšší rady pro lidská práva, Nejvyšší soud, vláda a jiné orgány státní správy, Nejvyšší rada Autonomní republiky Krym, orgány místní samosprávy. V rámci této působnosti mohou podat fyzické a právnické osoby **stížnost**, pokud by se nejednoznačný výklad uplatňovaný soudem nebo jiným orgánem státní moci týkal jejich práv a svobod,

5. posuzování návrhů ústavních změn, které jsou projednávány v Nejvyšší radě z pohledu ústavního zákazu změny určitých ústavních principů (čl. 157-159 Ústavy). Těmito principy jsou zákaz zrušení či omezení základních práv a svobod lidí a občanů, zákaz likvidace nezávislosti a územní celistvosti Ukrajiny, zákaz změny Ústavy v době válečného a výjimečného stavu, zákaz předložení téže změny Ústavy po jejím původním odmítnutí dříve než za rok a zákaz změny téhož ustanovení Ústavy dvakrát během téhož funkčního období Nejvyšší rady. Návrh na změnu Ústavy může podat jen prezident nebo třetina ústavně daného počtu poslanců Nejvyšší rady a přijímají jej dvě třetiny poslanců. Pokud se ústavní změna týká obecných ustanovení (část I Ústavy), voleb a referenda (část III Ústavy) nebo provádění změn Ústavy Ukrajiny (část XIII Ústavy), může návrh podat jen prezident nebo dvě třetiny členů Národní rady a po schválení taktéž dvěmi třetinami poslanců se návrh předloží ke konečnému schválení v referendu. Nejvyšší rada může přijmout ústavní změny teprve po výroku Ústavního soudu, že neodporují zákazu ústavních změn.

Do působnosti Ústavního soudu nepatří věci zákonnosti individuálních aktů státní správy, orgánů Autonomní republiky Krym, orgánů místní samosprávy a jiné věci, které náleží do působnosti obecných soudů. Pokud na základě aktů nebo jednání, jež bylo prohlášeno za neústavní vznikla fyzickým nebo právnickým osobám materiální nebo morální škoda, tak ji na základě zákonné úpravy nahradí stát.

Poznámky:

1. Čl. 85 bod 26 a 28, čl. 111, 126, 137, 147-153, 159 Ústavy Ukrajiny z 28. 6. 1996. Český Ústava Ukrajiny ve sborníku Transformace ústavních systémů zemí střední a východní Evropy 3, Právnická fakulta Univerzity Karlovy, s. 313-341.
2. Věstník Ústavního soudu Ukrajiny 1/1997.
3. Čl. 13 bod 1 a 2 a článek 15 zákona o zmocněnci Národní rady pro práva lidí z 23. 12. 1997.

Seznam literatury:

Luchterhand O. (vyd.): Die Verfassungsgerichtsbarkeit in Osteuropa 1997.

Kubová Olga: Ústavní systém Ukrajiny, Středoevropské politické studie – elektronický čtvrtletník č. 1, ročník IV, zima 2002, Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity v Brně, <http://www.iips.cz/seps.html>

Suchánek Radovan: Ústavní soudnictví ve státech střední a východní Evropy, sborník Transformace ústavních systémů zemí střední a východní Evropy 1, Právnická fakulta Univerzity Karlovy 1999, s. 50–87.

Zlatopolskij D. L.: Kontrol za sobljudeniem konstitucii i konstitucionnyj sud v gosudarstvach vostočnoj Evropy, Vestnik Moskovskogo univerziteta, pravo 2/1998, s. 38n.